

שינויים בחצר האחורית – כניסת אלמנטים טיפוליים לעבודת המשטרה והמקרה המיוחד של עבירות המין

זה עשרות שנים גופים בעלי עניין בישראל, ובראשם ארגוני הסיוע הפמיניסטיים, מנסים לקדם טיפול רגיש, מכבד וקשוב בנפגעי תקיפה מינית כחלק מהשתתפותם בהליך הפלילי. על אף שינויים רחבי היקף שנערכו בתחום, מקצתם מכוח נהלים רשמיים ושינויי חקיקה, קשה לאתר תיעוד ומחקר של פירות התהליך בכל הנוגע לתקשורת הבין-אישית בין נציגי מערכת אכיפת החוק ובין נפגעות. הכתיבה נוטה לביקורת והדגשת החסר, הפוגעני והמשפיל, על רקע המציאות הקשה של נפגעות בהליך הפלילי. מחקר זה מתמקד בהתנהגות של שחקנים במפגש הבין-אישית ביניהם, ובתוך כך הוא נשען על רעיונות מתחום המשפט הטיפולי, מאתר, מציג וממייין לקטגוריות "טיפוליות" קשת רחבה של התנהגויות רגישות הקשר מצד נציגי מערכת אכיפת החוק. מוקד המחקר הוא המשטרה, שכן רוב המפגשים בין נפגעות ובין נציגי המערכת מתקיימים כחלק מפעילותה. בלב המאמר נמצאות הטענות כי אחד מעמודי התווך של השינוי הנחוץ הוא שינוי ההתנהגות הבין-אישית וכי השינויים הקיימים הם במידה רבה תוצר של עבודה מתמשכת וסיוזיפית מאחורי הקלעים ("בחצר האחורית") של ארגוני הסיוע עם נציגי המשטרה. המאמר מראה כיצד רעיונות שהזינו נציגות מרכזי הסיוע אל תוך המערכת, והתקבלו בידי אנשיה היו הבסיס למה שעוגן לימים בנהלים ובחקיקה בכל הנוגע למפגשים הבין-אישיים עם הנפגעות. לצורך המחקר נערכו ראיונות עומק עם כל שלושים רכזות מרכזי הסיוע אשר פעלו בשיתוף פעולה עם המשטרה בשנים 2008–2010. סיפוריהן מציגים שפע עצום של דוגמאות לשינוי חיובי אשר עשוי להתהוות לכדי מסה קריטית בעתיד ומלמדים על דרכי שינוי אפשרויות ועל פוטנציאל השינוי העתידי.

מבוא

זה יותר מחמישים שנה קבוצות פמיניסטיות שונות ברחבי העולם, וגם בישראל, קוראות לשינויים רדיקליים בטיפול של מערכות אכיפת החוק והמשפט בנפגעי תקיפה מינית.¹

* ד"ר פז מרצה לבריאות הציבור באוניברסיטת CCCU באנגליה. עסקה בעבר בתחום של פגיעה מינית באופן מחקרי ומעשי, כמתנדבת ועובדת במרכז הסיוע לנפגעות ולנפגעי תקיפה מינית תל אביב, בין השנים 2005–2012.

1 Susan Brownmiller, *Against our Will: Men Women and Rape* (1975); Catharine A. MacKinnon, *Feminism, Marxism, Method and the State: Toward Feminist Jurisprudence*,

בלב הדרישה עומדות הטענות כי החוק והמשפט אינם מצליחים להכיל את חוויית הפגיעה המינית וכי ההיגיון המשפטי המקובל בנוגע לאלימות זו נגזר מתוך תפישה גברית, ועל כן מתנגש חזיתית עם ההיגיון שעל פיו מתנהלות הפגיעות המיניות, שמרבית קורבנותיהן נשים.² לכן נטען כי המפגש בין השניים מתבטא בצרימה קבועה, וזו מייצרת פגיעה נוספת במתלוננות ומערימה קשיים על השיקום, המורכב ממילא.³ חשיבה סטראוטיפית ושוביניסטית, כך נטען, מנחה את מרבית הגורמים המקצועיים במערכת המשפט הפלילי,⁴ והדבר ניכר חד־משמעית מבעד לחלונות הראווה של המשפט – גזרי הדין ופסקי הדין.⁵

- 8 SIGNS 635 (1983); Ronald J. Berger, Patricia Searles & Lawrence W. Neuman, *The Dimensions of Rape Reform Legislation*, 22 L. & Soc'y REV. 329 (1988)
- 2 באתר איגוד מרכזי הסיוע בישראל אפשר לקבל מידע מרוכז על אודות הפונים למרכזי הסיוע עצמם וכן למשטרה. הנתונים המעורכנים לשנת 2018 מצביעים על עלייה במספר הפניות בכלל, עלייה במספר הפניות החדשות, ופי תשע פניות מצד ילדות או נשים ביחס לפניות מצד ילדים או גברים. מלבד זה, הנתונים מלמדים שמספר הפניות למרכזי הסיוע גדול הרבה יותר ממספר הפניות למשטרה בגין עבירות מין. איגוד מרכזי הסיוע לנפגעות ונפגעי תקיפה מינית מן האתגרים שהשפה העברית מייצרת, במאמר זה בחרתי להתייחס לקורבנות עבירות המין בלשון נקבה, אף שחלק נכבד מהם גברים. בחירה זו משקפת את העובדה כי מרבית הקורבנות הן נשים וילדות, וכולי תקווה שאין בה כדי להעלים את הגברים הרבים שהיו ועודם קורבנות לאלימות מינית.
- 3 Rebecca Campbell et al., *Preventing the "Second Rape": Rape Survivors' Experiences with Community Service Providers*, 16 J. INTERPERSONAL VIOLENCE 1239 (2001); Rebecca Campbell, *Rape Survivors' Experiences with the Legal and Medical Systems: Do Rape Victim Advocates Make a Difference?*, 12 VIOLENCE AGAINST WOMEN 30 (2006); Hadar Dancig-Rosenberg, *Sexual Assault Victims: Empowerment or Re-Victimization? The Need for a Therapeutic Jurisprudence Model*, in TRENDS & ISSUES IN VICTIMOLOGY 150, 159 (Natti Ronel, K. Jaishankar & Moshe Bensimon eds., 2008); ANDREW E. TASLITZ, *RAPE AND THE CULTURE OF THE COURTROOM* 99 (1999)
- 4 Noya Rimalt, *Stereotyping Women, Individualizing Harassment: The Dignitary Paradigm of Sexual Harassment Law Between the Limits of Feminism*, 19 YALE J. L. & FEMINISM 391 (2008); Charlene L. Muehlenhard & Leigh Ann Kimes, *The Social Construction of Violence: The Case of Sexual and Domestic Violence*, 3 PERSONALITY & SOC. PSYCH. REV. 234 (1999); Katharine K. Baker, *Gender and Emotion in Criminal Law*, 28 HARV. J. L. & GENDER 447 (2005); Morrison Torrey, *When Will We Be Believed? Rape Myths and the Idea of a Fair Trial in Rape Prosecutions*, 24 U. C. DAVIS L. REV. 1013 (1991); Kathy Mack, *Continuing Barriers to Women's Credibility: A Feminist Perspective on the Proof Process*, 4 CRIM. L. F. 327 (1993)
- 5 עירית נגבי ותמר ברנבלום "מבט פמיניסטי ביקורתי על הישגי הרפורמות החקיקתיות בדיני האונס" המשפט טז 209 (2011); עירית נגבי סיפורי אונס בבית המשפט (2009); Mimi Ajzenstadt & Odeda Steinberg, *Never Mind the Law: Legal Discourse and Rape Reform in Israel*, 16 AFFILIA 337 (2001)

החקיקה הישראלית, וגם הנהלים המוסדיים הנגזרים ממנה, השתנו דרמטית בעשרות השנים האחרונות.⁶ בין שלל הפרוצדורות, שרובן אינן מענייניו של מחקר זה, היה אפשר לזהות ניסיון להתערב גם בקרביים של המפגש הבין-אישי המתקיים במשטרה ולקדם טיפול רגיש ומכבד יותר בנפגעות. על אף צעדים מרחיקים לכת אלו, התובעים ומכתיבים התנהגות שונה בנוגע לעבר, בשנים אלו כמעט לא נמצא תיעוד של שינוי חיובי בפועל, כזה שמתייחס למפגש הבין-אישי עם הגורמים המערכתיים.

מחקר זה נסמך על ממצאים מעודדים משנת 2008, אשר על בסיס קומץ ראיונות עם נפגעות שפנו למערכת אכיפת החוק והמשפט רמזו על האפשרות של חוויות חיוביות, ולא רק שליליות, בזמן הטיפול בהן. מתוך 11 המרואיינות במחקר זה, אחת בלבד תיארה חוויה שמזכירה את תופעת "האונס השני" במערכת המשפט. מרואיינות אחרות תיארו חוויות שאפשר למקם על ציר שבין מורכבות לטובות, ובכלל זה חוויות בעלות ערך שיקומי של ממש.⁷ על בסיס זה, מחקר אחר, שנסמך על נתונים מהעשור הראשון של שנות האלפיים, יצר תיעוד אשר מבוסס על רשמים של רכזות הליווי במרכזי הסיוע העוסקים בפגיעה מינית.⁸ בין שלל התיאורים של חוויות מורכבות ואף קשות, המוכרות היטב גם ממחקרים אחרים, נמצאו ותוארו התנהגויות רבות שסווגו בידי המרואיינות כחיוביות ורגישות הקשר.⁹ במאמר הנוכחי, המתבסס על אותם נתונים מן העשור הראשון של שנות האלפיים, ולפי השינויים בשדה המחקר בישראל, נותחו הנתונים פעם נוספת לטובת שאלת מחקר חדשה, כדי לבחון מהם האלמנטים הטיפוליים, בעלי הערך החיובי ובעלי פוטנציאל השיקום, אשר חדרו לדינמיקה המערכתית עם מתלוננות בעבירות המין. בחינה זו הצריכה פריזמה תאורטית שונה, זו של המשפט הטיפולי.

6 הוועדה הבין-משרדית לבחינת הטיפול בנפגעי עבירות מין בהליך הפלילי דו"ח הוועדה (2019) (להלן: דו"ח ברלינר); ציפורה האופטמן מעמד האשה בחברה ובמשפט פרק "אונס – יסוד ההסכמה ודיני הראיות" (פרנסיס רדאי, כרמל שלו ומיכל ליבן עורכות 1995); אורית קמיר זה מטריד אותי – לחיות עם החוק למניעת הטרדה מינית (2009); נוהל אח"מ 300.13.013 "הטיפול המשטרתי במתלוננת על עבירות מין; ליאת קליין "מעשה בשמיכת טלאים": על התפתחותן של עבירות המין בישראל – התבוננות רטרופקטיבית" דו"ח איגוד מרכזי הסיוע לנפגעות ולנפגעי עבירות מין (2016) <https://www.1202.org.il/centers-union/publications/articles>.

7 נעמה תמרי-לפיד שיעור בפיתוח קול: נפגעי/ות תקיפה מינית בהליך הפלילי (עבודת גמר לתואר "מוסמך במשפטים", האוניברסיטה העברית בירושלים – הפקולטה למשפטים 2008).

8 צילי פז-וולק קולות מן הקופסה השחורה: שינויים במפגש הבין-אישי של נפגעות תקיפה מינית ונציגי מערכת אכיפת החוק והמשפט (עבודת גמר לתואר "דוקטור במשפטים", האוניברסיטה העברית בירושלים – הפקולטה למשפטים 2012); Tzili Paz-Wolk, *Beyond Legislation: Genuine Change in the Interaction between Victims of Sexual Crimes and the Criminal Law System*, 48 Isr. L. Rev. 357 (2015); כלל הראיונות נערכו במרכזי הסיוע שהמרואיינות עובדות בהן, בשנים 2008-2010.

9 התנהגות אשר מבטאת רגישות והבנה להקשר של הפגיעה כ"מינית", ובכך כשונה מפגיעות אחרות. לדוגמה – ביצירת אפשרות למרחב חקירה פרטי כדי שלא תשוחזר בזמן החקירה הפלישה לפרטיות אשר התרחשה בפגיעה.

המאמר מציג בחלקו הראשון את הבסיס התאורטי, דרך מבט על שינויים במחקר על פי גישת המשפט הטיפולי שהנחתה אותו וסקירת השינויים שחלו במערכת אכיפת החוק בעשור שחלף מאז איסוף הנתונים. לאחר פרק מתודולוגי קצר מוצג הפוטנציאל הטיפולי של מערכת אכיפת החוק דרך הבנת יחסי הגומלין בינה ובין ארגוני הסיוע, אשר התאמצו להחדיר אליה רעיונות בעלי ערך טיפולי ומשקם במשך שנים רבות ובאמצעים מגוונים, חלקם הגדול לא רשמי, באותה "החצר האחורית" של המערכת. הפרק האחרון סוקר, דרך שלוש קטגוריות מרכזיות, את מגוון הפרקטיקות בעלות הערך הטיפולי אשר היה אפשר לאתר עוד בשנת 2010 בתוך מערכת אכיפת החוק, כתוצר של פעילות ארגוני הסיוע ועוד לפני שהוכתבו באמצעות חקיקה ונהלים משלימים שתרמו לביסוסם לימים. מסקנות המחקר מתמקדות בחשיבות הפעילות המתמשכת והלא רשמית של ארגוני הסיוע לצד החקיקה והנהלים הרשמיים, ומסמנות – על אף ריבוי החוויות השליליות של נפגעות, אשר עוד רווח – אופק חיובי של המשך הקשרים הללו לטובת טיפול טוב יותר ובעל ערך חיובי לנפגעות תקיפה מינית.

א. יישומו של משפט טיפולי בנוגע לקורבנות עבירות המין, בין תאוריה לפרקטיקה

בעבר לא הייתה הבנה שאישה שמתלוננת על תקיפה מינית היא משהו אחר. מבחינתם היא הייתה כמו כל מתלוננת אחרת. זאת מתלוננת על גניבה וזאת על תקיפה מינית. הם החילו עליהן את אותם הכללים. היום זה כבר לא יכול לקרות.¹⁰

אכן, דברים רבים השתנו ברבות השנים, ומהם שניים כולטים ביססו את המחקר הנוכחי והשפיעו עליו. הראשון הוא התפתחות במחקר על פי גישת המשפט הטיפולי, והשני הוא המסע הארוך שהחקיקה והנהלים בישראל עוברים בנוגע לטיפול בנפגעות תקיפה מינית. בשני המקרים, הדגש במאמר זה יושם על התנהגות בין-אישית, להבדיל מנהלים אחרים אשר תרמו לתנועת השינוי.

גישת המשפט הטיפולי נולדה והתפתחה בארצות הברית בסוף שנות השמונים של המאה הקודמת ועודדה את מחקר ההשלכות הטיפוליות של כל רובדי המשפט (כללים, פרוצדורות והתנהגות) על שחקנים שונים בהליך המשפטי.¹¹ פעולה תרפויטית או טיפולית על פי גישת המשפט הטיפולי משמעותה, לפני הכול, דאגה לרווחת הפרט (Well-being) דרך מניעת נזק נוסף אשר עלול להיגרם על רקע ההשתתפות בהליך.¹² פעולה כזו – אם נוצרה האפשרות והתנאים מתאימים (אלה כמובן עשויים להשתנות ממקרה למקרה) – עשויה להגיע עד

10 הציטוטים לאורך המאמר שייכים לרכוזות הליווי בהליך הפלילי מטעם מרכזי הסיוע לנפגעות תקיפה מינית שרואיינו לצורך המחקר. להרחבה ראו להלן פרק ב, מתודולוגיה.

11 David B. Wexler, *Therapeutic Jurisprudence and the Criminal Courts*, 35 WM. & MARY L. REV. 279, 280 (1993).

12 Carolyn C. Hartley, *A Therapeutic Jurisprudence Approach to the Trial Process*, in DOMESTIC VIOLENCE FELONY TRIALS, 9 VIOLENCE AGAINST WOMEN 410, 411 (2003).

תמיכה אקטיבית בתהליך השיקום, ואפילו השתתפות בתהליכי העצמה של הפרט.¹³ במערכת היררכית ובירוקרטית דוגמת מערכת אכיפת החוק והמשפט, אשר יכולה להיעשות בקלות פס ייצור של פסקי דין ושל גזרי דין, ערך טיפולי יכול להתבטא בשירות הוגן, בבחינת כל מקרה לגופו מלבד הפרוטוקול המתבקש, בהגדלת הבחירה של הפרט בנוגע לנעשה בעניינו, בדיאלוג קשוב, רגיש ומכבד, בהיוועצות ושיתוף בהחלטות ועוד.¹⁴ חשוב לשים לב שנקיטה בפעולות כאלה, על אף החשיבות בדבר והתקווה לתוצאה טובה, אינה מבטיחה ערך טיפולי למושא הפעולה, אולם היא מקדמת את היתכנותו.¹⁵

בעבר נשען המחקר על גישת המשפט הטיפולי ונטה להתמקד בפוגעים ובתהליך השיקום שלהם לצד המשפט ולאחריו, והקורבנות זכו לנתח מחקרי קטן הרבה יותר,¹⁶ אף שלמערכת יש יכולת של ממש להשפיע על תהליך השיקום שלהם, לטובה ולרעה.¹⁷ מגמה זו השתנתה בחלוף השנים, ומאמר זה מצטרף למגמה חדשה יותר, בהאירו את הקורבנות ואת האינטראקציות שלהם בהליך.¹⁸

עוד מגמה שמאפיינת את התחום כוללת את הרחבת היריעה, מעבר למתן העדות בבית המשפט. השפעת מתן העדות בבית המשפט על שלום הנפגעות אינה מוטלת בספק ונחקרה לעומק.¹⁹ עם זאת, בית המשפט הוא קצה של פירמידה, אשר מרבית הקורבנות אינם מגיעים אליה כלל, בין שבגלל סגירת התיק בשלבים מוקדמים יותר ובין שעל רקע הסדר טיעון,

- 13 (1992) 61 JUDITH LEWIS HERMAN, TRAUMA AND RECOVERY (להלן: LEWIS HERMAN).
- 14 Wexler, לעיל ה"ש 11; חשוב לתת את הדעת שאילוץ בחירה בזמן לא מתאים או בנסיבות שאינן מתאימות עשוי להיות בעייתי בדיוק כמו היעדר בחירה, ועל כן יש לספק את האפשרות לבחור מתוך רגישות לכך שלא כל אחד, ודאי לא במצב פוסט-טראומטי או מצוקה אחרת, מעדיף לבחור. Christopher Slobogin, *Therapeutic Jurisprudence: Five Dilemmas to Ponder*, 1 PSYCH.PUB. POL'Y & L. 193, 201–202 (1995).
- 15 ראו גם את הצעותיה המועילות של רונית לוריא ואת הרעיון של "הליך נאות": רונית לוריא יישום הליך נאות לנפגעות תקיפה מינית בהליך הפלילי (עבודת גמר לתואר "דוקטור לפילוסופיה", אוניברסיטת בר-אילן – המחלקה לקרימינולוגיה 2011).
- 16 Michael King, *Restorative Justice, Therapeutic Jurisprudence and the Rise of Emotionally Intelligent Justice*, 32 MELB. U.L. REV. 1096, 1116–1117 (2008). לדוגמה מוקדמת ואופיינית מאת אחד ממייסדי הגישה, אשר מתייחסת אך ורק לפוגעים ולמפגש שלהם עם ההרכב השיפוטני ראו Wexler, לעיל ה"ש 11. במאמר זה מוזכרת המילה victim אך ורק בהערות השוליים, ובמקומות מועטים, ואילו המילה defendant מוזכרת בהרחבה לכל אורך המאמר.
- 17 Lauren B. Cattaneo & Lisa A. Goodman, *Through the Lens of Therapeutic Jurisprudence: The Relationship between Empowering in the Court System and Well-Being for Intimate Partner Violence Victims*, 25 J. INTERPERSONAL VIOLENCE 481 (2010). מחקר זה מדגים בצורה אמפירית השפעה חיובית של העצמה בתהליכים משפטיים על בריאות הנפש של נפגעות תקיפה מינית, לצד סקירת ספרות של השפעות שליליות שנמצאו בעבר להשתתפות בהליכים שאינם מעצימים על בריאות הנפש.
- 18 לוריא, לעיל ה"ש 15; הדר דנציג-רוזנברג וענת פלג "פוסט-טראומה ופוסט: תהליכי עיבוד הרגשות של נפגעות תקיפה מינית בהליך הפלילי ובפייסבוק" משפט, חברה ותרבות ג: משפט ורגשות 343 (יורם שחר ואורית רוזין עורכים 2020).
- 19 Cattaneo & Goodman, לעיל ה"ש 17.

אשר רווח מאוד במקרים אלו.²⁰ דווקא בשלבים מוקדמים יותר, במשטרה, מתקיים עם נציגי המערכת מפגש בין-אישי קרוב ביותר, כמעט פרטי, ובהחלט רשמי פחות, שהמגע האישי והאנושי יכולים לזכות בו בנפח רב הרבה יותר ולייצר קרקע אדברסרית פחות לשיתוף פעולה. מכאן שערך טיפולי חשוב יכול לנבוע מהשלבים המוקדמים של ההליך, ולא רק מהעדות בבית המשפט.²¹ אף כי בראיונות שבוצעו לצורך מחקר זה דיווחו מרואיינות רבות על התנהגויות פוגעניות או כאלו שמשחזרות חלקים מהפגיעה שבגינה הוגשה התלונה, עלו לצידין גם שלל התנהגויות אחרות, שמציגות רגישות לנפגעות והכנה בנוגע לאופי הפגיעות הללו. ההתנהגויות הפוגעניות רווחות במחקר ובספרות, ואילו התנהגויות אחרות כמעט אינן באות לידי ביטוי, ועל כן יש לייחד להן מקום.²² המאמר הנוכחי מדגיש את החלקים הללו בתקשורת שבין הנפגעות למערכת ומתמקד במפגשים בין-אישיים בחקירות המשטרה. עוד נקודה מהותית שמאמר זה מרחיב בה את השיח הקיים נוגעת למידת הפרקטיות של הרעיונות המועלים בו דרך דברי המרואיינות. המחקרים הקיימים בתחום נוטים להצעות שאינן פרקטיות ללא הכשרה מסיבית נוספת²³ או לכאלה הדורשות מאנשי משטרה להפגין יכולות של אנשי טיפול,²⁴ ואולם ברור כי אין זה תפקידם וכי הכשרתם לעולם תהא מוגבלת מדי לשם כך. נשאלת השאלה כיצד בעלי מקצוע אלו אמורים, מכוח הכשרתם, לקדם טיפול מכבד וקשוב בנושא כה רגיש. מאמר זה מתמקד בפעולות פשוטות מאוד שעשויות להגדיל את הערך הטיפולי החיובי של המפגש, אשר אינן תובעות מחיר כבד מבעלי המקצוע ומתאימות להכשרה הניתנת להם כיום.²⁵

כאמור במבוא, מתמונת המבט המחקרית הנוכחית עולה כי הזעקה לשינוי מגלה פעמים רבות את פניה המכוערים של המערכת, ומעניקה קול בעיקר למקרים הקשים והכואבים. עשור לאחר איסוף הנתונים אשר שימשו לצורך מחקר זה עדיין ניכר כי המגמה הרווחת בפרסומים אקדמיים אינה שונה וכי רבות הן החוויות הקשות שחוות נפגעות אשר פונות לעזרת המערכת. דינמיקה זו מובנת וחשובה, אולם לצד הקושי הממשי הקיים בתוך אותה מערכת פוגענית מתקיימים גם איים של מצוינות מקצועית ויצירתיות מחשבתית ורגשית דווקא בקשר הבין-אישי והרשמי פחות, וחובה להאירם ולהבין כיצד הם מתממשים ומהם התנאים הנדרשים לקיומם. ללא הבנה זו וללא עידוד של בעלי המקצוע להרחיב פעולות

- 20 אורן גזל "הסדר טיעון ובעיית החף" משפטים לה 1 (2005).
- 21 בנוגע לתביעה, ראו Hartley, לעיל ה"ש 12. בנוגע למשטרה, ראו Ronald P. Fisher & Edward R. Geiselman, *The Cognitive Interview Method of Conducting Police Interview: Eliciting Extensive Information and Promoting Therapeutic Jurisprudence*, 33 Int'l J. L. & PSYCHIATRY 321 (2010); לוריא, לעיל ה"ש 15; דנציג-רוזנברג ופלג, לעיל ה"ש 18.
- 22 גישה דומה אפשר למצוא אצל דנציג-רוזנברג ופלג, שם, בעמ' 16, אף שמחקרן איתר בפועל כמות זעירה של התנהגויות מסוג זה.
- 23 Hartley, לעיל ה"ש 12, מציגה הנחיות לתובעים הדורשות שינויים מרחיקים לכת בהכשרה שלהם ושינוי גישה עמוק; אצל Wexler, לעיל ה"ש 11, בעמ' 298-299 עולה הרעיון כי רצוי ששופטים יהיו "עובדים סוציאליים טובים יותר".
- 24 Fisher & Geiselman, לעיל ה"ש 21.
- 25 רעיונות דומים אפשר למצוא אצל לוריא, לעיל ה"ש 15, אף שהם מוצגים בעיקר כהתנהגות רצויה ולא כהתנהגות שכבר קיימת במערכת.

פשוטות אלה יהיה קשה להפוך את השינוי לרווח, והוא ייוותר בשוליים. בתקופה האחרונה נראים ניצנים של מגמה חדשה במחקר לפי גישת המשפט הטיפולי, המנסה להביא לפרסום של יוזמות נקודתיות חיוביות, גם כאשר אין הן מתגבשות לכדי תופעה רחבת ממדים, ובכך לעודד אחרים לנהוג בדרכים דומות.²⁶ מאמר זה מצטרף למגמה מבורכת זו, לצד הכרה עמוקה בכך שמצב הטיפול בנפגעי תקיפה מינית במסגרת ההליך המשפטי רחוק ממיטבי, וכי אותה התנגשות בין חוויית הפגיעה וההיגיון המשפטי עודנה מורכבת, מאתגרת ופעמים רבות – קשה וכואבת.

לצד אתגר זה, ובאופן שעשוי לתמוך בהפיכת התנהגות חיובית במפגש הבין-אישי עם נפגעות לרווחתן, התרחשו בישראל שינויים רבים בחקיקה ובנהלים, כמה מהם רלוונטיים במיוחד לנושא. חוק זכויות נפגעי עבירה משנת 2001 זכה לשינויים חשובים בשנת 2014,²⁷ אשר החלתם נקבעה לשנת 2018. לזכות להכניס מלווה על פי בחירה לחקירה ולזכות שלא להישאל על העבר המיני נוספה הזכות להיחקר בידי חוקר או חוקרת, לפי בחירת הנפגעת. חשוב לסייג ולציין כי הקצין הממונה על החקירה, ולעיתים אף החוקר עצמו, יכולים להחליט לא לקיים את שלושת האלמנטים האלה, הנוגעים ישירות להתנהלות המפגש הבין-אישי. מלבד החשיבות הטמונה בסעיפים הללו לקיום מפגש מיטבי, הם מאותתים לעושים במלאכה כי המחוקק יכול להתערב בנעשה מאחורי דלתים סגורות עד כדי הכתבת השאלות והנוכחים בחדר.

מעניין לראות כי עוד לפני חקיקת החוק, ועל רקע המהלכים לניסוחו, בחרה המשטרה לקדם מהלך חשוב משלה בפברואר 2014 ולפרסם את נוהל הטיפול שלה במתלוננות על עבירות מין.²⁸ הנוהל כולל הכרה עמוקה ורחבה בייחודיות של הפגיעה ובצורך לנקוט פעולות חריגות לטובת הטיפול המיטבי בנפגעות, ומשמשים בו המונחים "כבוד", "פרטיות", "הגנה" ו"רגישות". הנוהל מבסס את היררכיית אנשי המקצוע שאמורים לטפל בנפגעות ומובעת בו הכרה בצורך בהכשרה מיוחדת לנושא, וגם במין החוקר. הנוהל מחייב להקדים את החקירה בהסבר על אופיין הרגיש של השאלות ולהימנע משאלות על העבר המיני של הנפגעת, ובכך מבטא, כמו חוק זכויות נפגעי עבירה, גישה שמתערבת בתוכני מפגש החקירה עד כדי הכתבת טקסט. הנוהל מבהיר ומפרט באילו תנאים תיחקר הנפגעת ומי רשאי לנכוח בחדר, וכן הוא מאפשר, באישור מיוחד, לקיים את החקירה שלא בתחנת המשטרה. נראה להלן כי לחוקים ולנהלים הללו קדמו צעדים אשר תרמו לביסוסם כהתנהגות מוכרת, שכן כל הנתונים המוצגים נאספו לפני הפיכתם לכללים רשמיים. בכך מתחזקת הטענה כי קשר מתמשך של מרכזי הסיוע עם נציגי המשטרה כבר יוצר במשך שני עשורים את הקרקע להטמעת התנהגויות חיוביות, רגישות הקשר ופשוטות, אשר מקדמות מפגש בין-אישי בעל ערך חיובי לנפגעות. ההכרה הנמשכת בהתנהגויות הללו כרצויות עד כדי הפיכתן לכלל מוסדי או משפטי מלמדת על הערך העצום הטמון בהן ובסוג הקשרים הארגוניים המייצרים אותן.

David B. Wexler, *From Theory to Practice and Back again in Therapeutic Jurisprudence*: 26

Now Comes the Hard Part, 37 MONASH U. L. REV. 33, 39–40 (2011)

ס' 14 לחוק זכויות נפגעי עבירה, התשס"א-2001. 27

נוהל אח"מ 300.13.013, לעיל ה"ש 6. 28

בחלק הבא אתאר בקצרה את המתודולוגיה שהנחתה את עריכת המחקר ואת יתרונותיה הבולטים של קבוצת המרואיינות.

ב. מתודולוגיה

הכלי המרכזי ששימש במחקר זה הוא ריאיון העומק; כלי זה מספק מידע ראשוני מובהק, כלומר כזה שמתקבל ישירות מהמשתתפים ומתמקד בתיאורים עשירים של החוויה שלהם ובאופן שהם תופשים אותה ואת המשמעות שלה.²⁹ החוויה שמחקר זה עוסק בה מורכבת מבחינה מתודולוגית, שכן היא כורכת תצפית והשתתפות מוגבלת בשדה המחקר. המשתתפים הראשיים הם נציגי המערכת ונפגעות תקיפה מינית, ואילו המרואיינות דווקא, נציגות מרכזי הסיוע, הן משתתפות משניות, אשר צופות באינטראקציה שחלקן בה מצומצם ומוגבל. מחד גיסא היה אפשר לטעון כי החוויה שלהן אינה מתארת בהכרח את התופעה שהמחקר מתמקד בה – הערך הטיפולי של אינטראקציה בין-אישית בין שני צדדים. מאידך גיסא תפקידן בשדה וכן ניסיוןן המצטבר בתחום מאפשרים להן נקודת מבט ייחודית, אשר ערכה רב, ויכולת לתת את הדעת לצורכי המערכת ולמגבלותיה.³⁰

זה שנים רבות מלוות ממרכזי הסיוע נכנסות לחדרי חקירות, לאחר שנציגי המערכת שוכנעו כי יש בכך תועלת ממשית לא רק לנפגעות עצמן אלא גם לאנשי המקצוע החוקרים אותן. רכזות הליווי במרכזי הסיוע אחראיות למערכי ליווי של נפגעות תקיפה מינית וחונכות מתנדבות לליווי נפגעות בבואן לפגוש נציגים של המערכת. כל אירוע ליווי מדווח להן בפרוטרוט לאחר הפגישה, ולעיתים אף תוך כדי הפגישה, במידת הצורך. הרכזות מלוות נפגעות לעיתים קרובות בעצמן, ונוסף על כך נמצאות בקשר מתמיד עם נציגי מערכות אכיפת החוק והמשפט. לאלו מתווספת השקעה ארוכת שנים ביצירת הכשרות ייעודיות לאנשי מקצוע בנושא פגיעה מינית והטיפול בה.³¹

אוכלוסייה זו של רכזות הליווי במרכזי הסיוע, אשר אין מרכים לראיין, נבחרה מכמה טעמים, מלבד היותן הקבוצה המאורגנת המרכזית המשתתפת במפגשים בעלי אופי חקירתי. ראשית, גודל האוכלוסייה מאפשר עיצוב של מחקר ללא מדגם, על המגבלות הכרוכות בכך, וכל שלושים הנשים אשר התמחו בתחום בישראל בעשור הראשון של שנות האלפיים רואינינו לצורך מחקר זה. שנית, האופן שמרכזי הסיוע בישראל פרושים מוביל לכך שכל תחנת משטרה מקבלת מענה ממרכז סיוע כלשהו. כך, אוכלוסיית המחקר מייצגת היטב את הפרישה הארצית של הטיפול בנפגעות מבחינה גאוגרפית וגם מבחינת סוגי האוכלוסיות

IRVING E. SEIDMAN, INTERVIEWING AS QUALITATIVE RESEARCH (1991); STEINAR KVALE, 29
INTERVIEWS: AN INTRODUCTION TO QUALITATIVE RESEARCH INTERVIEWING (1996)

לנדאו מציין כי זהות קורבנית נוטה לצמצם זהויות אחרות, וקורבנות נוטים להערכות יתר או 30
להערכות חסר של פגיעתם ושל סבלם, ומכאן שאין הם בהכרח הסמכות הטובה ביותר לשפוט את הטיפול שקיבלו. ראו שמחה פ' לנדאו "התפיסה החברתית לגבי קרבנות: קווים להגדרת ממדי הוויקיטימולוגיה" מגמות בקרימינולוגיה: תאוריה, מדיניות ויישום 797 (מאיר חובב, לסלי סבה ומנחם אמיר עורכים 2003).

אהוד בקר ושלי מזרחי-סימון הכשרות לבעלי תפקידים העובדים עם נפגעות תקיפה מינית 31
(הכנסת, מרכז מחקר ומידע 2017).

הקיימים בישראל.³² שלישית, למרואיינות ראייה רחבה מאוד של הנעשה בשטח מאחר שהתרשמותן מבוססת על מאות המקרים שהן מלוות בעצמן בכל שנה וגם על אלפי מקרים אחרים שמלוות אשר הן חונכות מעורבות בהם. רביעית, באוכלוסייה זו מתקיים איזון חשוב בין גישה ביקורתית, אשר מאפשרת להבחין בכשלי המערכת, ובין הרצון לראות ברכה בעמלן, המאפשר הבחנה בתהליכי שינוי חיוביים.

לקבוצת רכזות הסיוע – לצד היתרונות, ומלבד היותן משתתפות משניות בהליך – יש חיסרון בולט, שכן הן אינן יכולות לייצג סיפורים של נפגעות אשר לא בחרו בליווי או של אלו אשר לא היו מודעות כלל לאפשרות זו. נוסף על כך, הימצאות מלווה בחקירת משטרה צפויה להשפיע על אופייה לטובה, ומכל מקום – לשנות אותה. עם זאת, לזווית הנבחרת יש ערך מיוחד, שכן היא חושפת כנראה את פסגת הטיפול שהמערכת מסוגלת להעניק.³³ המפגשים המדוברים מתקיימים תחת עינן הפקוחה של נציגות מקצועיות – לאלה יש הכשרה מתאימה, והן מדווחות מאוחר יותר לרכזות הממונות עליהן. אותן רכזות מקיימות קשרים מקצועיים לאורך שנים רבות עם הגורמים הרלוונטיים במערכת, ולפיכך מקרה שאינו מטופל בצורה מיטבית זוכה לבידור. כך במפגשים אלו עם המערכת, נציגיה צפויים להשתדל להעניק טיפול מיטבי. התקווה היא שהתיעוד המוגש כאן ישמש את הגורמים המקצועיים לצורכי השראה, ובבוא היום יגלה מחקר המשך טיפול דומה גם במפגשים בהם מלווה אינה נוכחת, וכן בכל קבוצה אחרת הפוגשת את מערכת אכיפת החוק.

ג. הפוטנציאל הטיפולי של מערכת אכיפת החוק

ההליך לא אנושי כלפי כל מי שמעורב בו ואין פה שני אנשים שזה הסיפור שלהם. אנחנו מלוות אותן בהליך כי הוא לא אנושי.

בשנות התשעים של המאה הקודמת הלכה והתרחבה בארצות הברית גישת המשפט הטיפולי, ובו בזמן בישראל התרחשו שינויים מרחיקי לכת בנקודת המפגש שבין ארגוני הסיוע העוסקים בפגיעה מינית ובין מערכת אכיפת החוק והמשפט.

מזווית הראייה של מרכזי הסיוע בישראל, לא הייתה מעולם השלמה עם דפוסי פעולה פוגעניים במערכת החוק, ומשנות השבעים של המאה הקודמת ליוו נציגות המרכזים נפגעות אשר פנו למערכת אכיפת החוק כדי לשמור על זכויותיהן ולנסות להשיג עבורן טיפול איכותי ורגיש יותר, שהדעת ניתנת בו לאלמנטים הייחודיים של הפגיעה. כפי שציינה בחיוך אחת המרואיינות הוותיקות, נוכח שאלתי בנוגע לתרומתו של חוק זכויות נפגעי עבירה לשינוי המצב: "חוק זכויות נפגעי עבירה זה רק שלב בדרך. בחיך, חיבבתי, אני ליוויתי מתלוננות למשטרה בערך מאז שאת נולדת".

בתחילת הדרך הייתה גישת המרכזים לוחמנית ונשענה על שיח של זכויות על בסיס הפמיניזם המשפטי של המאה הקודמת. מרואיינת שסיפרה בגילוי לב על שינוי גישתה

32 אתר איגוד מרכזי הסיוע <http://www.1202.org.il/local>

33 Campbell, 2006, לעיל ה"ש 3.

בנושא אמרה: "היה שם פעם המון כעס על חוסר ההבנה. זה תמיד היה אנחנו והם, אנחנו והם, אנחנו והם, ומה שמגיע לה לקבל לדעתנו". גישה זו רווחה גם במרכזי סיוע דומים ברחבי העולם, אולם נראה כי היא לא השתלמה במיוחד וכי המרכזים שזכו לשגשג היו דווקא אלו שבחרו בשלב כלשהו להתגמש ולהציע למערכות אכיפת החוק גישות רכות יותר, שמתבססות על שיתופי פעולה.³⁴ אתגרי הגישה הלוחמנית, שלא לומר כישלונה, מתגלים למשל דרך ספרה של אסתר עילם, אשר פורסם בשנות התשעים של המאה הקודמת, לאחר כעשרים שנות פעילות בתחום. בתחילת שנות התשעים לא נראה השינוי באופק, ועילם תיארה בזעם גלוי את האופן בו מערכת אכיפת החוק פוגעת פעם נוספת בקורבנות עבירות המין.³⁵ היעדר הקשבה, חוסר יכולת להכיל סיפורי פגיעה, בוז, השפלה ולעג נחשפו בציטוטים של נפגעות ובניתוח של עילם. זמן קצר לאחר מכן, באמצע שנות התשעים, הקימו מרכזי הסיוע את פרויקט הליווי, בניסיון לשנות את פני הדברים.³⁶ פרויקט הליווי התבסס על הנחה חדשה וייחודית, שעל פיה שתי השפות, השפה המשפטית והשפה הרגשית של הנפגעות, אינן יכולות להתקיים בצוותא בלי לייצר פגיעה נוספת ונדרש תיווך מתמשך ומסיבי ביניהן.³⁷ תפישה זו נכונה גם במקרה הפרטי של כל נפגעת בנפרד וגם כתיאור כללי של מפגש בין עולמות. אחת המרוויינות הסבירה זאת היטב:

השיח בהרבה מובנים מתנהל מעל הראש של הנפגעת. היא לא ממש מבינה ולפעמים זה התפקיד שלי להסביר לה. היא מרגישה שהיא אורחת בארץ זרה. כבר קרה שהנפגעת לא ידעה למה היא צריכה לענות על השאלות האלה. היא תפסה עמדה של עוינות מול החוקרת ואז היה צריך לתרגם את ההתנהלות המשטרית בדרך שתבהיר לה את זה ותאפשר לה להמשיך מתוך עמדה אחרת.

החידוש של פרויקט הליווי היה טמון בהבנה כי למרכזי הסיוע יכול להיות תפקיד בעל ערך רב וכי נציגות המרכזים עשויות להיות הדמויות שתיצורנה את אותו תיווך נחוץ, שכן הן דוברות בפועל בשתי שפות לפחות – השפה המשפטית של המערכת שהן פועלות בתוכה והשפה הרגשית שבחרו מרכזי הסיוע. כל זאת, על רקע המוסכמה הקיימת שלפיה הגורמים המקצועיים במערכת אכיפת החוק אינם אמורים לשאת תפקיד טיפולי מאחר שאין להם הכשרה מתאימה, והאינטרס שלהם אינו עולה, בהכרח, בקנה אחד עם האינטרס של המתלוננות:³⁸

-
- Rebecca Campbell & Patricia Y. Martin, *Services for Sexual Assault Survivors: The Role of Rape Crisis Centers*, in SOURCEBOOK ON VIOLENCE AGAINST WOMEN 227 (Claire M. Renzetti, Jefferey L. Edelson & Raquel Kennedy Bergen eds., 2001) 34
- אסתר עילם נאנסות, אונס והרשויות בישראל (1994). 35
- Uri Yanay & Tali Gal, *Lobbying for Rights*, in INTERNATIONAL HANDBOOK OF VICTIMOLOGY 373, 382–284 (Shlomo Giora Shoham, Paul Knepper & Martin Kett eds., 2010) 36
- מירב דריה ועידו דרויאן "הקורבן בהליך המשפטי" הסוד ושברו: סוגיות בגילוי עריות 498 (צביה זליגמן וזהבה טלומון עורכות 2004). 37
- RAQUEL KENNEDY BERGEN, WIFE RAPE: UNDERSTANDING THE RESPONSE OF SURVIVORS AND SERVICE PROVIDERS (1996) 38
- בספר זה מפורטים מקרים רבים, ובהם נשים שנפגעו אינן רוצות

ברור להן שהן צריכות את זה כי הן לא יכולות לתת משהו לנפגעת שהיא צריכה כי הן עסוקות בלחקור את האמת. הן לא יכולות עכשיו להיות אמפטיות אל התחושות והרגשות הסובייקטיביים של הנפגעת אז מישהו צריך לעשות את זה כדי שהם יוכלו לחקור את האמת.

הבנות אלה סימנו את הפוטנציאל לתפקיד אפשרי חדש למרכזי הסיוע ושינו את מוקד הפעילות בהתנהלות היום-יומית שלהם מול מערכת אכיפת החוק – ממאבק ומשיח פמיניסטי של זכויות ליצירת מפגש של שפות, שהשפה הטיפולית והכלים שלה משרתים בו את צורכי הנפגעת ואת צורכי המערכת גם יחד. עם כינון פרויקט הליווי הכירו המרכזים בכך שלא ניתן להיכנס בדלת הראשית עם דגלים פמיניסטיים ורעיונות מהפכניים על שיח של זכויות וצדק ולדרוש שבעלי המקצוע יתרגמו אותם בכוחות עצמם לפעולות טיפוליות-שיקומיות: "אנחנו מרגישות שאנחנו באות עם האמת, עם האמת הגדולה. יש משהו בזרמים האלה

שאני שייכת אליהם שמרגישים שהאמת בידיהם".³⁹

את הגישה הזאת החליפה הבנה חדשה, בלי לוותר על האינטרסים החשובים של המרכזים: "מרכזי הסיוע הם היום פחות המלחמות הענקיות האלה. כל אחד מאיתנו יש לו אינטרסים, אינטרסים זאת לא מילה רעה, ואנחנו מאוד יכולים לעזור אחד לשני".

לצד חקיקה מתקדמת וקורסי הכשרה נרחבים וארוכים אשר תמכו בתהליך וקידמו אותו, הובילו המרכזים טקטיקה חדשה; ולימים התברר כי היא יעילה. דרך החצר האחורית של מערכת אכיפת החוק, המקום שמעשנים בו סיגריה, שותים יחד כוס קפה ומנהלים שיחה לא רשמית, הועלו לאורך השנים הצעות ובקשות חוזרות לבחירה נקודתית או קבועה בדפוסי פעולה חדשים.⁴⁰ דוגמה אחת מני רבות עולה בדברים האלה:

הגעתי לתחנת המשטרה ואין חדר פרטי לחקור בו את הנפגעת. פשוט אין. והחוקר מתחיל כאילו ככה, עם עוד חוקר בחדר שמתעסק במשהו אחר. אז ביקשתי ממנו לבוא רגע הצידה ואמרתי לו – משה, זה אי אפשר ככה. היא לא תדבר ככה. בוא נחכה רגע ונמצא לה חדר אחר עם דלת, בלי אף אחד, וככה באמת היה.

כיום, פרטיות במפגש עם נפגעות עבירות מין היא עיקרון מנחה אשר מעוגן בנוהלי המשטרה, וממנו נגזרת גם ההבנה שנדרשת בקרה על הנוכחים בחדר.⁴¹ דו"ח הוועדה הביין-משרדית לבחינת הטיפול בנפגעי עבירות מין בהליך הפלילי, בראשות השופטת ברלינר, משנת 2019, מציע לקדם את הזכות לפרטיות לכדי יצירת מרחבי המתנה פרטיים בתחנות משטרה ולעודד יידוע של נפגעות כי אפשר לחקור אותן מחוץ לתחנת המשטרה.⁴² מדובר בדוגמה

להתלונן רשמית, אף שזהו רצון המשטרה למען האינטרס הציבורי, או שאינן רוצות שבן זוגן יורחק מן הבית לאחר אירוע אלימות, אף שזהו הפרוטוקול הרשמי לצורך הגנתן.

39 על זניחת הרעיון של שינוי מהפכני במערכת אכיפת החוק והמשפט והחלפתו בדרך רכה יותר והדרגתית ראו פז-וולק, לעיל ה"ש 8, בעמ' 174-175, וכן Paz-Wolk, לעיל ה"ש 8, בעמ' 367. 40 למגוון רחב של דוגמאות לבקשות חוזרות שהניבו שינויים מתמשכים ראו פז-וולק לעיל ה"ש 8, בעמ' 161-170.

41 נוהל אח"מ 300.13.013, לעיל ה"ש 6, ס' ד.2 בעמ' 3.

42 דו"ח ברלינר, לעיל ה"ש 6, בעמ' 170, 180.

מובהקת לפרקטיקה אשר התבססה בעזרת קשר בלתי רשמי, נעשתה מקובלת וכעת אף מומלץ להעמיק ולהרחיב את השימוש בה. את השינוי הכולל סיכמה היטב בדבריה אחת המרואיינות, שהתייחסה ישירות למערכת היחסים ארוכת השנים שלה עם הגורמים המקצועיים:

אני מרגישה שזנחתי את העמדה של המאשימה, הנציגה שמול הרעים והתוקפניים והלא יודעים והאויבים, לטובת זה שהם אנשי מקצוע. ופתאום הרגשתי שאני מפקסת אותם כדי שהם יעשו את העבודה טוב, כדי שהנפגעות שלנו יקבלו את השירות הטוב ביותר. ואני נותנת להם את הקרדיט כי אני חושבת שאני באמת לא יודעת לעשות את מה שהם עושים. כלומר, אני לא יכולה להחליף אותם.

תוך כדי התבססות על נקודת המפגש בין משפט וטיפול, עבודה סיוזיפית וסבלנית מול כוח אדם המתחלף בתדירות גבוהה, והדגשה ברורה של האינטרס המערכתי גם בתוך המפגש הבין-אישי עם הנפגעות, יצרו ארגוני הסיוע שיתוף פעולה פורה עם נציגי המערכת בכל הדרגות. אחת המרואיינות זכרה לטובה פגישה שהתקיימה בשנות התשעים, ובה נכחו גם בכירי המערכת, לצורך קביעת נוהלי עבודה מוסכמים ומשותפים:

לפני חמש עשרה שנה בערך היה לי הכבוד להיות בפגישה ביחד עם כל נציגות מרכזי הסיוע עם מפכ"ל משטרת ישראל. המטרה הייתה להחליט על נוהלי עבודה משותפים וזה היה אז שנקבע שמתנדבת תהיה בתוך חדר החקירה ושהחוקר מיידע נפגעת שהגיעה לחדר שיש מרכז סיוע ושמותר לה לבקש ליווי. וכל זה היה עוד הרבה לפני החוק.

חשוב לציין כי הריאיון נערך בשנת 2008, והמרואיינת מתייחסת לפגישה שנערכה בתחילת שנות התשעים, כמעט עשור לפני חקיקת חוק זכויות נפגעי עבירה. המרכזים תרמו גם ישירות למערכת, על בסיס תובנות מעולם הטיפול – בהכשרות הייחודיות שהם יצרו עבור קבוצות במערכת:

אני נכנסת להם לאיזושהו מקום שלא נותנים לו שום מענה וזה המקום הרגשי. אין להם כלום, אין שום מערכת, רשת של תמיכה רגשית. כשאת חושבת על אנשים שמתעסקים כל היום באונס וברצח ובגנבות או בעינויים ובאלימות זה נורא ואיום. וזה משהו שחייב את המענה הרגשי.

כך, זכו נציגות המרכזים בדריסת רגל של ממש בתוך המערכת, והמערכת עצמה זכתה – ועודה זוכה – לסיוע מקצועי ומתמשך באתגר המורכב של טיפול בנפגעות תקיפה מינית. הקשר התמקד באזור האפור שמערכת משפטית יכולה לאמץ בו פרקטיקות מעולם הסיוע והטיפול, בלי להתפשר על עקרונותיה המהותיים.

בשנת 2001 נחקק חוק זכויות נפגעי עבירה, וכמה מן הפרקטיקות שהתמסדו במערכת הפכו לסעיפי חוק מחייבים, והבולטת מהן היא הזכות של הנפגעת לקבל ליווי על פי בחירתה בהליך בעל אופי חקירתי.⁴³ מאוחר יותר עודכן החוק ונוספו לו סעיפים שמיטיבים עם הנפגעות, ובשיתוף ארגוני הסיוע נוצרה תנועה של ממש, וזו הוכרה מפורשות בדו"ח ברלינר:

43 ס' 14 לחוק זכויות נפגעי עבירה.

הוועדה התרשמה כי בשנים האחרונות חלה התפתחות רבה, עד כדי מהפכה של ממש, ביחס של כלל מערכת אכיפת החוק אל נפגעי עבירות מין בהליך הפלילי. שינוי זה התרחש בעקבות חקיקת חוק זכויות נפגעי עבירה, וכן בעקבות אימוץ ידע מקצועי מתחום הטיפול לתוך השיח הפלילי.⁴⁴

כפי שציינתי לעיל, מלוות של מרכזי הסיוע פעלו עוד משנות השבעים של המאה הקודמת, אולם פעולתן הותנתה בשיקול הדעת ובמצב רוחם של נציגי המערכת:

אז היא, החוקרת, מדברת איתה מי את, מה את, איפה את גרה, כמה אחים יש לך, איפה את לומדת, איפה את גרה תהיה-תה והכול בצורה מאוד נחמדה כאילו, ואז היא אומרת לה – את מרגישה כבר בסדר איתי? אז אין בעיה שהמתנדבת תישאר בחוץ, נכון?

שלא כמצב זה, לפי החוק, פעולת המרכזים קלה יותר: "היום יש דברים שמגיע לה על פי חוק ועליהם לא צריך להתווכח יותר ולא צריך להתחנן ולהיות נורא נחמדה בשביל לקבל". תהליך דומה ניכר באפשרות הבחירה החדשה יחסית של הנפגעת להיחקר בידי חוקר או חוקרת במשטרה, אשר הייתה פתוחה למשא ומתן זמן רב לפני שחוקק הסעיף העוסק בכך בחוק זכויות נפגעי עבירה:⁴⁵ "ברוב המקרים היו חוקרות. ואם לא הייתה בדיוק חוקרת והאשה מתעקשת אז מחכים ומביאים חוקרת ממקום אחר".

עם זאת, גם במקרה זה, לפני החקיקה, נוהל משא ומתן, וזה שירת בעיקר את צורכי המערכת. כך הסבירה מרואיינת אחרת: "היא אומרת שהיא רוצה חוקרת אבל אין להם. אז הם משכנעים אותה שהחוקר גבר בסדר. הם יסבירו שבשביל חוקרת היא תצטרך הרבה להמתין כי צריך להקפיץ אותה ממקום רחוק והיא (הנפגעת) נמצאת כבר איתנו והחוקר מאוד מיומן... ככה הם הולכים בדרכי נועם שכסופו של דבר היא אומרת בסדר".

כפי שהודגם במקרים אחרים, גם במקרה זה הקדימו מאוד פעולת מרכזי הסיוע והסכמת המשטרה את תיקון סעיף 14 לחוק זכויות נפגעי עבירה, ושוב מוצע בדו"ח ברלינר להעמיק ולהרחיב בכך שזכות דומה תינתן גם בנוגע לבחירת המתורגמן במקרה הצורך.⁴⁶

סעיפי חוק אחרים, שמתערבים בבירור במפגש בין הנפגעת לנציגי המערכת עוסקים בהגבלת השאלות המותרות⁴⁷ ובדרישה כללית לכבוד ולפרטיות.⁴⁸ אף שלכאורה עקרונות אלו אמורים להיות מובנים מאליהם, שילובם בחקיקה מאותת על רצינות כוונות המחוקק ופוחת פתח לדרישות נוספות אשר נובעות מהם. כיום, רבות מן היוזמות לשיפור הטיפול אינן מעוגנות בחקיקה או בנהלים, ולכן נפגעות רבות אינן זוכות ליהנות מהן, בין היתר משום שעדיין הפעלתן תלויה ברצונם הטוב של העוסקים במלאכה, במצב רוחם, במידת ההבנה שלהם את האופן שהפרקטיקה משרתת אותם ואת הנפגעת ועוד. בנקודה זו נכנס לתמונה המשפט הטיפולי לצד הדרך הפרקטית שפירשו ויישמו אותה ארגוני הסיוע, שכן עניינו באופן שהמערכת עצמה מקדמת פעולה בעלת ערך טיפולי, והמערכת המדוברת

44 דו"ח ברלינר, לעיל ה"ש 6, בעמ' 5.

45 ס' 14 לחוק זכויות נפגעי עבירה.

46 דו"ח ברלינר, לעיל ה"ש 6, בעמ' 145-146.

47 ס' 13 לחוק זכויות נפגעי עבירה.

48 שם, ס' 1 ו-3 לחוק.

רוויה רעיונות בעלי ערך כזה. נשאר רק לבחור וליישם, גם כאשר נציגות מרכזי הסיוע או מלוות מטעמם אינן נוכחות.

יזמות אלו ברוח המשפט הטיפולי יוצגו בתת-הפרק הבא, דרך דוגמאות רבות שעשויות לקדם את תהליך השיקום ולתת ערך טיפולי למפגש עם הנפגעת – מגילויי סבלנות והבנה להתנהגויות המוכרות כסימפטומים פוסט-טראומטיים, עד הקשבה רגישה כלפי מצוקה וקושי וגם יכולת לאפשר לנפגעות בחירה ולכבד אותה גם כאשר אין היא לרוחם של נציגי המערכת. אף כי ברור שאין מדובר בדפוסים רווחים כלל-מערכתיים, בוודאי לא בעניין התנהגות אשר דורשת הבנה עמוקה של הפגיעה, נדמה כי הפניית תשומת הלב אל ההצלחות תתרום לדיון לא פחות מהצבעה חוזרת על השלילי ועל המתסכל, המוכרים כל כך. חשוב לשים לב כי האירועים הנבחרים שיוצגו בהמשך הדברים אינם מקפחים במאומה את זכויות החשודים.⁴⁹ יתרה מכך, ייתכן שבעתיד יינתן גם לחשודים יחס דומה באיכותו, שכן הדבר עשוי לתרום לתהליך השיקום שלהם, אשר מתבקש גם כאשר ההליך נגמר בסגירת התיק בשלב מוקדם.

ד. אלמנטים טיפוליים במפגש עם נפגעות עבירות מין

אי אפשר לסובב את הפגיעה אחורה. מה שקרה – קרה. אבל אפשר לדאוג לזה שההליך לא יעבוד נגד הטיפול שלה או נגדה בכלל. אפשר אפילו שהוא יעבוד עם הטיפול, פשוט כי זה טוב לכולם, לא רק לנפגעת.

כמו שצוין בדו"ח הוועדה בראשות השופטת דבורה ברלינר: "מאפייני הפגיעה כוללים לעיתים נזקים קשים וארוכי טווח: בתחושת השליטה של נפגע העבירה בחייו ובגופו; ערעור האמון של נפגע העבירה בחופש הבחירה הנתון לו לפעול כאדם אוטונומי; כרסום נרחב בזכותו לפרטיות ולמרחב אישי מוגן".⁵⁰

טיפול משקם בנפגעות עבירות מין יתמקד פעמים רבות ביצירת תהליכים הופכיים לאלו שאפיינו את הפגיעה, באופן שעשוי להשיב את האמון של הנפגעת בעולם, ולאפשר תפקוד טוב יותר, מתוך הרגשה של בחירה, מסוגלות ואף עוצמה.⁵¹ אנשי טיפול אמונים על יצירת אמון בתנאים מורכבים אלה וגם על עידוד של תחושת הבחירה והמסוגלות, אשר עשויות להיפגע קשות בעת ההתמודדות עם האירוע. אנשי החוק יכולים, לכל הפחות, להימנע מאלמנטים שמשחזרים את הפגיעה, ובמקרים רבים, כאשר התנהגויות מסוימות אינן פוגעות בתקינות ההליך – אף לתרום את חלקם לשיקום ולהחלמה של ממש.

49 ככל הרפורמות העוסקות בזכויות נפגעי עבירה עמדו לנגד עיני המחוקק, ובצדק, זכויות החשודים והנאשמים בהליך הפלילי. כולן מציגות את הניסיון שלא לפגוע בזכויות אלו ושלא להעניק לנפגעי העבירה זכויות שעלולות לקפח את החשודים ואת הנאשמים. Simha F. Landau & Robert E. Freeman-Longo, *Classifying Victims: A Proposed Multidimensional Victimological Typology*, 1 INT'L. REV. VICTIMOLOGY 267 (1990)

50 דו"ח ברלינר, לעיל ה"ש 6, בעמ' 5.

51 Dancig-Rosenberg, לעיל ה"ש 3, בעמ' 163.

נוסף על כך, במקרה של נפגעות תקיפה מינית, פעמים רבות חלק גדול מהפגיעה נוצר לאחר האירוע, כפוסט-טראומה, כאשר עולים חוסר אמון, השתקה או אפילו האשמת הקורבן.⁵² תהליך משפטי מערכתי שקיים בו דגש טיפולי יספק באופן אקטיבי הקשבה עמוקה ויגיע ברגישות בנושאים אשר עלולים להעיד על חוסר אמון או על תרומה אפשרית של הנפגעת לאירוע. המטרה הכוללת תהיה לסיים את ההליך כאשר הנפגעת נמצאת במצב הטוב ביותר האפשרי, ובכלל זה אלמנטים פסיכולוגיים, מנטליים ואפילו רוחניים.⁵³

בחלק זה של המאמר אציג מקבץ ייחודי של דוגמאות לרעיונות בעלי ערך טיפולי במפגש בין נפגעות תקיפה מינית לנציגי מערכת אכיפת החוק. רעיונות אלו חדרו למערכת דרך החיכוך המתמשך, שתיתרתי מוקדם יותר, בין נציגי מערכת אכיפת החוק ובין עולם המונחים הטיפולי, שרכוזת ארגוני הסיוע מגיעות ממנו. כמה מן הרעיונות הללו הוצגו למערכת בידי הרכזות בארגונים, על רקע ניסיון בסיוע, ומתוך הבנה אקדמית וטיפולית רחבת היקף וארוכת שנים. רעיונות אחרים נולדו בתוך המערכת עצמה, בידי נציגים קשובים ורגישים, אשר השכילו לתרגם בעצמם את עקרונות הטיפול לדרכים חדשות להתמודדות הטובה ביותר שאפשר.⁵⁴

הדוגמאות להתמודדות המיטבית תוצגנה דרך שלוש קטגוריות: בקטגוריה הראשונה יש אלמנטים קרובים לרעיון של סטינג (setting) טיפולי, כמו קביעת הזמנים, הצגת ההליך, אפשרות השמירה על סודיות וביטחון בתוכו ונקיטת אמצעים לטובת יצירת שקט ופרטיות. כל אלו עומדים בניגוד לבחירה הנמנעת מנפגעות תקיפה מינית, בעודן נתונות לחסדי התוקף שלהן.⁵⁵ אלו האלמנטים הפשוטים ביותר במפגש, ואין הם דורשים הכשרה מיוחדת או הבנה בתחום של פגיעה מינית לצורך הפעלתם. כאמור, רבים מהם עוגנו בנהלים וחקיקה, אולם לא הובאו דוגמאות מוחשיות לביצוע שלהם בפועל.

בקטגוריה השנייה יש אלמנטים מתקדמים יותר, שנוגעים לטיפוח היכולת של הנפגעת להחליט אם לשתף פעולה עם החוקרים וכן אם לענות על שאלות נוקבות וחודרניות בנוגע לתקיפה שחוותה. הדבר מתבצע באמצעות מתן בחירה באופן אקטיבי וגם באמצעות הסברים ומענה לשאלות, שמטרתם לעודד את הנפגעת לשתף פעולה מתוך הבנה, ולא רק משום שהיא חייבת או משום שמישהו דורש זאת ממנה. בכך החקירה נעשית פעולה שנמנעת משחזור של היעדר הבחירה באופן עמוק וחורגת מכללי הסטינג הפשוטים. מדובר במעבר מאלמנטים של תיאום לאלמנטים של תקשורת בתוך המפגש עצמו. אלמנטים אלה דורשים

52 Lewis Herman, לעיל ה"ש 13.

53 Susan Daicoff, *Law as a Healing Profession: The "Comprehensive Law Movement"*, 6 Pepp. Disp. Resol. L. J. 1, 8-9 (2005).

54 על המעבר של פרקטיקות בין נציגי המערכת דרך רכוזת ארגוני הסיוע דיווחה בעקיפין אחת המרואיינות: "אני לעולם לא אשכח איך הערתי בשיא העדינות לחוקרת אחת שהטלפון מצלצל בלי הפסקה ושאלתי ננתק אותו כדי שאפשר יהיה לדבר בנחת. היא פתחה עלי פה כזה כאילו ביקשתי שיפנו את כל התחנה בשביל הנפגעת. הרבה פעמים מנתקים את הטלפון בזמן חקירה רגישה, זה לא שהמצאתי את זה בעצמי." גם בכתיבה האקדמית ניכרת תשומת לב לאופן שבו בעלי מקצוע מתוך המערכת מעלים רעיונות משל עצמם ומעבירים אותם ביניהם. ראו למשל Wexler, לעיל ה"ש 26, בעמ' 38.

55 דו"ח ברלינר, לעיל ה"ש 6, בעמ' 73-74.

הבנה מעמיקה יותר של מהות הפגיעה, אולם בכל זאת רובם טכניים ואינם תובעים הכשרה מיוחדת או כישורים בין-אישיים שונים מן הרגיל. בקטגוריה השלישית יש אפשרויות מורכבות יותר, אשר מתייחסות לשיקום של הנפגעת באמצעות יצירת מרחב בטוח, שונה במהותו מזה של הפגיעה, שמתקיימת בו הרגשה של מוגנות ויכולת הבעה מלאה, בלי להיות רק "עדה" ולהרגיש באופן בוטה כלי בשירות מטרות מערכתיות. לצורך זה נדרשות הבנה עמוקה של הפגיעה, יכולות בין-אישיות גבוהות ותשומת לב לשפת הגוף, לטון הדיבור ועוד.

1. רמזים לסטינג טיפולי במערכת אכיפת החוק

המונח "סטינג טיפולי" מתייחס למסגרת שמפגש טיפולי מתקיים בה. הוא מורכב מאותם אלמנטים אשר מוסכמים בין המטפל ובין המטופל ואשר קיומם מאפשר ביטחון של הנפגעת וידיעה ברורה באשר לכללים של המפגש.⁵⁶ מטרת הכללים לשמור על שני הצדדים במפגש ולאפשר התמקדות במטרת הטיפול הרווחת – שיקום או החלמה – במקום במחשבות שנוגעות למרחב, זמן, כסף ועוד.

בעולם הטיפול המטפל יכול לקבוע את הסטינג לכדו או לשתף בקביעות הללו את המטופל, וברור לגמרי כי טובת המטופל היא חלק מכריע מהשיקולים.⁵⁷ בעולם אכיפת החוק, שמתקיימים בו מפגשים בין-אישיים מסוג אחר, טובת הנפגעת אינה ניצבת בהכרח בראש סדר העדיפויות, ועל כן המונח "סטינג" מקבל משמעות אחרת לגמרי, כמונח שאול שחייב לעבור התאמה.

ההתאמה הראשית תימצא בכך שמונחי הסטינג שיש להם סבירות גבוהה להיות בשימוש, הם לאו דווקא אלו הנחוצים לנפגעת, אלא אלו אשר עתידים לייצר את מרב שיתוף הפעולה מצידה, ולכן משרתים את האינטרס המערכתי. במרבית המקרים גם לנפגעות, בעיקר כאשר הן אלו שהגישו את התלונה, יש אינטרס לשתף פעולה עם המערכת, ומכאן שנוצרת חפיפה בין אינטרסים. חפיפה זו מצדיקה פעמים רבות את השימוש ברעיון של כללי סטינג. בחלק זה אעסוק במרכיבי סטינג בולטים כמו קביעת הזמן, המקום והנוכחים במפגש, הסדרי השמירה על השקט והפרטיות, וכן מתן תנאים בסיסיים לצורך חשיפת הסיפור. כל אלו לא היו מובנים מאליהם בעבר, וגם כיום לא כולם נהנים מהם. אחת המרואיינות הוותיקות סיפרה:

פעם הדינאמיקה בתחנות משטרה הייתה כזאת: אם הייתה נכנסת מישהי ואומרת "אונס" אז כל הגברים בוחרים את החדר הכי גדול במשטרה ויושבים כולם מסביב לשולחן וככה גובים ממנה עדות. ואני לא מגזימה. וכל השאלות שהיום אסורות בתכלית האיסור כמו "גמרת?", כמו "נהנית?", היו נזרקות בלי בעיה לנפגעת. לא היה חדר סגור, לא הייתה חובת חוקרת, לא היה חוקר אחד, יכלו להשתתף כמה חוקרים שרוצים. יכלו לשאול את כל השאלות שבעולם.

56 .Anne Gray, An Introduction to the Therapeutic Frame (1997)

57 Deborah Killeen, *Experiencing the Frame: Psychotherapy from a Client's Perspective*, in THE THERAPEUTIC FRAME IN THE CLINICAL CONTEXT: INTEGRATIVE PERSPECTIVES 53 (Maria Luca ed., 2004).

כיום המצב שונה מאוד, ואפשרויות אחרות, מקצתן מעוגנות זה כבר בנהלים ובחקיקה, נפתחו בהיבט זה של הסטינג.

ברירת המחדל של חקירות משטרה היא קיומן בתחנה הקרובה ביותר למקום האירוע המדווח כדי שיהיה אפשר לבחון את זירת האירוע ולחקור את המעורבים בקלות יחסית. מצב זה עשוי לעורר אי־נוחות גדולה עבור הנפגעת. פגיעות רבות מדווחות זמן רב לאחר שהסתיימו,⁵⁸ ולפיכך מקום האירוע אינו רלוונטי בהכרח, ואולי קרבה של מקום קיום החקירה למקום מגורי הנפגעת תועיל יותר לנפגעת עצמה. מנגד, אם הפגיעה התרחשה סמוך למגורי הנפגעת, סביר שהנפגעת לא תרצה להיראות על ידי מכריה (או אפילו תחשוש מכך מאוד, בקהילות מסוימות) צועדת לתוך תחנת משטרה.⁵⁹ צורך זה בפרטיות הוכר גם בהמלצות של ועדת ברלינר, ששם הוצע לעודד יידוע של נפגעות בדבר האפשרויות העומדות בפניהן.⁶⁰ במקרים מסוימים עלול להתעורר קושי בנוגע לחקירה בתחנת משטרה, וכדי לספר סיפור פגיעה מורכב יהיה צורך בסביבה תומכת ומוכרת. בין היתר עשוי להתעורר צורך מהותי לפגוש בחקירה כזו חוקר ממין מסוים דווקא.

בעולם הטיפול שיקולים אלו ברורים מאליהם. הנפגעת בוחרת את הדמות המטפלת בה כראות עיניה ועל פי הקריטריונים וההכשרה שנראים לה רלוונטיים. היא בוחרת את מקום החקירה ואת הזמן לפי נוחותה, וכך הארגון הראשוני הוא באחריותה ובשליטתה הכמעט מלאה. החזרת השליטה, שאבדה בפגיעה, היא אחד המוטיבים החשובים לשיקום של נפגעות, ולמרות זאת, במערכת אכיפת החוק הנפגעת נאלצת להפקיד סיפור פרטי ורגיש בידיים זרות, כמעט ללא שליטה על כמה מהאלמנטים החשובים לה ביותר.⁶¹

התגמשות המערכת בקביעת כללי הסטינג נועדה להחזיר לנפגעת את השליטה שאבדה ולהימנע מכפייה לא נחוצה רק משום שאלו הם נוהלי המערכת אשר נקבעו לנוחותה. ברוב המקרים ההתגמשות אינה פוגעת באיש, ואפילו אפשר לראות בקלות את תרומתה למערכת עצמה – נציג או נציגה שהוכשרו לכך פוגשים מתלוננת במקום ובזמן שנוחים לה, ובעצמם יכולים להיערך מראש למפגש, אשר תובע מחיר גם מהם. כמה מהמפגשים הללו ארוכים במיוחד, ואחרים מתישים נפשית. כפי שעולה ממקרה קיצוני שעליו סיפרה אחת המרואיינות: "הייתי פעם בחקירה של אישה שהיו לה שתיקות מאוד ארוכות. החוקרת הייתה מדי פעם בתוך השתיקה חוזרת על השורה האחרונה שהיא (הנפגעת) אמרה וממשיכה לחכות. לפעמים חיכינו עשר דקות לתשובה. החקירה הלכה שעות. זה אי אפשר לתאר כמה שזה קשה".

58 אלי זומר טראומה בגיל הילדות, אובדן זיכרון וחשיפה מושהית (נייר עמדה שהוגש למועצה לשלום הילד לצורך שינוי חקיקה להארכת מרוץ ההתיישנות בעבירות מין במשפחה (1994).
59 מרואיינות שעובדות בקהילות דוברות ערבית או בקהילות דתיות חזרו פעמים רבות על החשש של נפגעות מפני כניסה לתחנת המשטרה: "מה יש לאישה ערבייה לעשות בתחנת משטרה של מדינת ישראל? זה רק דבר אחד זה יכול להיות ואף אישה לא תספר ככה לקהילה שלה על מה שקרה לה"; "הכל עובר וכולם יודעים הכל ואם אישה חרדית נכנסת לתחנת משטרה אחר כך שואלים שאלות. זה אפילו יכול להשפיע על השידוך של נשים שקרובות אליה".

60 דו"ח ברלינר, לעיל ה"ש 6, בעמ' 170, 180.

61 Linda G. Mills, *Killing Her Softly: Intimate Abuse and the Violence of State Intervention*, 61
.113 HARV. L. REV. 550 (1999)

האפשרות של החוקרת להיערך מראש לפגישה שזה צפוי להיות אופייה עשויה להשפיע על מידת הסבלנות וההכלה שלה.

תיאום מפגשים נהיה דבר שבשגרה עבור נפגעות אשר בחרו בליווי ממרכזי הסיוע, ובכלל זה קביעות חריגות לחקירה שמתקיימת מחוץ לתחנת המשטרה במקרה הצורך, עוד בטרם עוגן הדבר בנהלים ברורים: "המרכז מתאם פגישות גם כשלא כל כך נוח לחוקרת, בשביל טובת הנפגעת. עושים להן ג'סטות אישיות. כבר היו נפגעות שנחקרו במרכזי הסיוע ולא במשטרה".

במפגש נעשה מאמץ גדול יותר מבעבר לשמור על שקט ועל פרטיות, שכן בעולם הטיפול הם כמעט מובנים מאליהם. ההנחיה לשמור על פרטיות עוגנה זה מכבר בחקיקה ובנהלים, אולם במערכת פעילה ותוססת כמו המשטרה כמה מאנשי המקצוע נאלצים לחסום את החדירה של המרחב הציבורי אל תוך המפגש, בין שבהימנעות ממענה לשיחות טלפון גם בחקירה אשר נמשכת שעות רבות, בסגירת הדלת באופן ברור או בהתעלמות ממסרים המגיעים מהמחשב או מהטלפון הנייד. כמה דוגמאות יפות עלו בנוגע לטיפול בעניין זה בתחנות משטרה: "כשנכנס משהו היא מגיבה ישר ב'לא'"; "כשצ'לצל הטלפון היא ישר ענתה, אמרה: 'אני בתוך חקירה, אני לא פנויה.' וסגרה"; "כשיש הפרעה הם נותנים את ההרגשה לפונה שגם הם מתעצבנים על ההפרעה. הם אומרים: 'תפסיקו להפריע לי, בוא נסגור את הדלת', או: 'אני לא עונה עכשיו'".

לפני שנות האלפיים, וגם בהן, היה קשה מאוד לאתר עדויות אשר מתארות כבוד לצורך הבסיסי בשקט ופרטיות. צורך זה לא נענה כלל או שנענה בצורה לא עקבית או חלקית.⁶² נפגעת אשר נאלצת להעיד בזמן חשיפה ופלישה מתמדת, המשחזרות בפועל אלמנטים מהפגיעה שלה, תקשה מאוד להשלים את עדותה בצורה טובה. כך תיארה זאת אחת המרואיינות בנוגע לחקירות במשטרה, בגרסה העדינה ביותר להפרעות, ואפשר להסיק ממנה כיצד הסיפור נפגע במקרים חמורים יותר: "היו מקרים שהאישה התחילה תוך כדי החקירה להגיד משפט, וזה כמה כוחות נפש היא צריכה בשביל להגיד את זה, והיא בריוק ככה והדלת נפתחת וכולנו מסתובבים לראות מה זה מי זה. וגם אם הוא יצא מייד ויגיד 'אוקיי, ביי' והחוקרת תגיד 'כן, תמשיכי', איפה תמשיכי? מה תמשיכי? כבר לא ייצא אותו דבר מה שהיה יוצא לפני שנייה, יוצא משהו אחר".

נוסף על כך, אנשי מקצוע רבים יותר מודעים לכוחן הגדול של מחוות אנושיות, בעיקר במערכת שדלות תקציבית ניכרת היטב. לא תמיד נפגעות יכולות לצפות את אורכה של החקירה ואת הצרכים שעלולים להתעורר בה – רעב, צמא, צורך לעשן, לקנח את האף או אף להגנה מפני קור בחדר או להתמודדות עם חום בו.

בשנות האלפיים נצברו עדויות רבות לכך שאנשי מקצוע נותנים את הדעת על כל אלו ומתאמצים להפגין אנושיות במקרים שעולה צורך ברור אשר הנפגעת לא נערכה לו.⁶³ חוקרת משטרה שכנראה מעשנת בעצמה והייתה זקוקה להפסקת סיגרייה שמה לב לעצבנות שהחלה הנפגעת לגלות:

62 פדוולק, לעיל ה"ש 8, בעמ' 110-114.

63 פדוולק, לעיל ה"ש 8.

שתינו שמנו לב שהיא מתחילה ממש לזוז באי נוחות והרגל קופצת לה והיא כאילו כל הזמן מחפשת מה לעשות עם הידיים. התכוונתי להציע הפסקה ולברוק אם היא צריכה לעשן אבל החוקרת הקדימה אותי ושאלה אותה אם היא צריכה סיגריה. אחר כך הבנתי שזה בגלל שהיא הייתה צריכה בעצמה אבל היה נחמד לראות איך זה משרת את שתייהן שנהיה רגע בני אדם ולא רק חוקרת ונפגעת ומלווה.

מלבד הכבוד בסיסי בנוגע לצרכים גלויים של הנפגעות, אפשר גם לעודד עוד בחירות. עוד בתחילת המפגש אפשר להציע בחירות או להתייעץ – למשל בנושא עוצמת המזגן (נעים לך? קר פה? חם מדי?) או שתייה (תרצי לשתות מים? קפה? תה?). מדובר בהתנהגות אנושית בין בני אדם שנפגשים לזמן ארוך, ואחד מהם בעמדת המארח. הצעות כגון אלה מעודדות את רעיון הבחירה וכן מאפשרות מילוי צרכים.

כך המרואיינות מספרות: "אם חוקר, במהלך המפגש עם הנפגעת, ישאל אותה אם היא רוצה לאכול משהו או לשתות משהו, מבחינתי זה הבדל משמעותי". או בדוגמה אחרת: "אנחנו נכנסות לחדר ויש רק שני כסאות לאורחים. היא יכולה לחכות שהנפגעת פשוט תתיישב או להגיד לה איפה לשבת ובכל זאת היא שואלת אותה איפה היא הייתה רוצה לשבת".

סיפור אחר על החשיבות של הבחירה עלה במקרה של ליווי נפגעת: "הדבר הראשון שהיא נשאלה היה האם חם לה מדי והאם היא רוצה שיפתחו חלון או שיגבירו את עוצמת המזגן. ביציאה מהמפגש היא דיווחה לאמה שהתנהגו אליה כמו אל נסיכה כי שאלו אותה האם להגביר את המזגן. הצעד הפשוט המיס את ההתנגדות שלה מייד בהתחלה, והפגישה, שלא הייתה קלה בכלל, התנהלה היטב".

דוגמאות לחרירה מכללי הסטינג המוכרים, לצד יצירת כללי סטינג חדשים לאורך השנים, מבטאות התחשבות בסיסית ביותר בנפגעות וגם את הרצון הכן של נציגי המערכת לשמוע את הסיפור. ברוב המקרים התחשבות זו אינה דורשת יכולות מיוחדות, אולם היא דורשת זמן, תיאומים ובעיקר רצון טוב, ואלה לא תמיד נוכחים במערכות גדולות ובירוקרטיים. יכולתם של אנשי המקצוע לקדם את כל אלה אינה מובנת מאליה, בוודאי לא על רקע ההתנהלות במערכת בעבר.

2. הגדלת מרחב הבחירה

כפי שצוין בפתיחת פרק זה, אחד המאפיינים הבולטים ביותר של פגיעה מינית הוא היעדר הבחירה והגברת הרגשת היעדר שליטה וחוסר אונים. לפיכך בטיפול הנוגע בפגיעה מינית צפוי להיות דגש על החזרת השליטה. מלבד הרמה הבסיסית והטכנית אשר הוצגה בתת-הפרק הקודם בנוגע למהלכים אשר רובם טכניים או לכאלו שמקדימים את הפגישה, הגורם המטפל יכול לכבד בפועל את הבחירות המתקיימות בחקירה או לאחריה, אף שמקצתן אולי נראות בעיניו תמוהות או לגמרי בלתי מקובלות.⁶⁴

נציגים רבים במערכת מצאו דרכים מעניינות לקדם את הרגשת הבחירה והאוטונומיה של נפגעות עוד במפגש הראשוני, דרך מתן כבוד לבחירות שביצעה הנפגעת בנוגע להשתתפות בהליך עצמו, עידוד בחירה נוספת בהליך היכן שניתן, ויצירת תנאים המקדמים שיתוף

64 Lewis Herman, לעיל ה"ש 13, בעמ' 133; BERGEN, לעיל ה"ש 38.

פעולה על רקע הבנה טובה של המתרחש, כלומר – מתוך בחירה ולא מתוך כפייה או תחושת אין ברירה.

כבוד לבחירה של הנפגעת ועידודה, כרעיון, עלה עוד בתהפרק הקודם, מתוך התייחסות לאפשרות של קביעת מועד המפגש, מיקומו והנוכחים בו. מלבד זה, כאשר המפגש מתקיים בנוכחות מלווה, נציגים רבים מתוך המערכת מביעים בגלוי כבוד והערכה כלפי המלווה, ובכך תומכים בבחירה של הנפגעת להיעזר במלווה ומעודדים את הפעלת שיקול הדעת בבחירה זו. מרואיינת סיפרה על היחס החם שהייתה מקבלת בכואה למשטרה: "היה שם חוקר שתמיד היה קם ללחוץ לי את היד מול הנפגעת ולהגיד לי תודה שבאתי. בסוף החקירה הוא תמיד היה מעודד את האישה לשמור על קשר עם המרכז".

דרך אחרת, רווחת, לאפשר בחירה ולהשיג שיתוף פעולה מתוך בחירה עולה בהסברים שאנשי המקצוע מספקים לנפגעות כאשר שיתוף הפעולה שלהן מוגבל או צפוי להיות כזה וגם במידת הסבלנות שלהם כלפי שיתוף פעולה נמוך. כאמור, פרקטיקה זו של הקדמת הסבר לפני קושי צפוי, שבעבר שימשה מעטים, מעוגנת כיום בהנחיות המשטרה, אולם ללא הכשרה מתאימה לא תמיד יהיה פשוט ליישמה.

צריך לדעת איך להוציא בן אדם מתוך שתיקה. לא רק נפגעות של תקיפה מינית, כל בן אדם. לפני עשר, חמש עשרה שנה, היו פשוט אומרים להן שאי אפשר ככה להמשיך או שאם היא לא תשתף פעולה לא יעשו כלום עם התיק, וכל מיני דחיקות ואיומים מרומזים כאלה. לאט לאט זה השתנה ומוצאים מילים אחרות, ש"אני מבינה...", "וש"אני יודעת...", "וש"ניתן לך את הזמן שלך", "וש"בואי תשתי משהו", "וש"אולי את רוצה הפסקה" וכאלה. פשוט יותר סיכוי שהיא תשתף פעולה אחר כך.

מטבע הדברים, ומאחר שהנפגעת היא גם עדה בחקירה, מדובר במפגשים לא קלים, אשר מופעלות בהם פעמים רבות טקטיקות רטוריות או מקצועיות שאינן נוחות לנפגעת – מחזרה על אותה שאלה כמה פעמים בהקשרים שונים, דרך התמקדות בשאלות אשר מבטאות יחס פולשני אל הגוף, עד נבירה בפרטים שמעוררים, גם בלי כוונה מודעת, אשמה.⁶⁵ הסיבה לכל אלו נעוצה ברצון לוודא שהנפגעת מסוגלת לעמוד בחקירה דומה מצד הסנגור או הסנגורית בבית המשפט וגם ברצון לבסס את חומר הראיות ולאחר אותות אמת ותיאור מדויק של העבירה. רבים במערכת למדו זה כבר עד כמה הדבר מכביד ומקשה על נפגעות, וגם אם הם בוחרים להשתמש בטכניקות חקירה מסוג זה, הם אינם מתייחסים לכך כמובן מאליו. עניין זה זכה לדחיפה ועידוד של הרכזות:

אנחנו לא באנו ואמרנו להם תבינו אותן כי הן מסכנות וקשה להן לדבר. במקום זה אמרנו שאם אתם רוצים להשיג שיתוף פעולה טוב יותר בחקירה תדעו שאחת, שתיים, שלוש, ארבע, זו הדרך. כי אתם מנסים להשיג את המידע באמצעי לחץ שמתאימים אולי לתחומים אחרים ולאנשים אחרים ועבירות אחרות, אבל הם ממש לא מתאימים לסיטואציה הנוכחית.

65 למגוון רחב של דוגמאות בהקשר זה, ראו פדוולק, לעיל ה"ש 8, בעמ' 115-121.

האמצעים הבלוטים בהקשר הזה הם הסבר והתנצלות; אלה עוזרים לענות על שאלות קשות ומביכות בקלות יחסית ובלי להרגיש חובה לענות על השאלות הללו, אלא לבחור בכך לטובת קידום התיק. למשל:

דבר ראשון היא עושה הקדמה. לא רק מבחינת היזו הולך להיות קשה, אלא – אני הולכת לשאול אותך עוד שאלה וזה יכול להיות שיהיה לך מאוד קשה, אבל אני חייבת לדעת את זה כי יש הבדלים בחוק וככה וככה. ממש מסבירה לה. מאוד יפה. ואז היא שואלת את השאלה. יורדת לפרטים, ואחרי שיורדים לפרטים והיא רוצה לשאול עוד פעם אז היא עוד פעם חוזרת על משהו כזה. בסגנון הזה. והיא מסבירה גם את החשיבות של למה אנחנו שואלים דווקא את השאלות האלה.

עידוד בחירה וקידום שיתוף פעולה שמבוסס על בחירה אמורים להיות תנועת נגד להיעדר הבחירה, הרווח בפגיעה מינית. כדי להשתמש באמצעים הללו לא נדרשות יכולות מיוחדות. על אף האמור, אין מדובר בפעולות רווחות. ייתכן שאפשר לתלות זאת בהכרה הנדרשת בכך שאכן, במקרי פגיעה מינית רבים נשללת מהקורבן הבחירה, גם במקרים שנדמה, בדיעבד, כי היה קל לבחור אחרת.

3. עידוד נוכחות מלאה

פעמים רבות אפשר לראות בפגיעה המינית החפצה, תוצאה של היות הנפגעת כלי שרת ברשות הפוגע, והיא מעוררת הרגשה שהצרכים החשובים שקופים בעת הפגיעה, וכל שנותר מהנפגע או הנפגעת הוא כלי לסיפוק הצורך של האחר.

הצרכים של מערכת אכיפת החוק יכולים בקלות רבה לשחזר מצב דומה ולהאפיל על הצרכים של הנפגעת. מהלך הפוך, אשר מעודד נוכחות מלאה של הנפגעת, ולא רק כאשר עולה צורך מערכת, עשוי להעניק ערך טיפולי של ממש למפגש עם המערכת.

משלל הרעיונות המצוינים שנכנסו אל המערכת, הדיאלוג הרגיש והקשוב הוא המבורך מכולם, אולם הוא גם הכלי הקשה ביותר להפעלה וזה הדורש מנציגי מערכת אכיפת החוק מיומנויות מיוחדות ומידה רבה של מודעות עצמית וסבלנות.

דיאלוג רגיש וקשוב יכול להיות פשוט וליצור מרחב נעים ומעודד של שיחה ושיתוף. רבים מבעלי המקצוע במערכת למדו עם השנים לגלות סבלנות והבנה כלפי הנפגעות גם בעניינים שעוררו בעבר כעס: "יש דברים שבאמת לאורך השנים הפכו לידיעות שיפוטיות כאלה. כמו הזמן שעבר בין התקיפה להגשת התלונה וכמו העבר המיני. זה משפיע על התקשורת מול הנפגעת כי כבר לא כועסים יותר אם אין לה תשובה 'טובה' וזו לא אינדיקציה לחוסר אמינות".

גם התנהגות אשר משקפת פוסט־טראומה ואשר נענתה בעבר בחוסר הבנה ואף בכעס זוכה כיום לתגובות אחרות, רכות יותר:

קשה מאוד לראיין אשה שהיא מתנתקת ושהיא לא קוהרנטית ויש לה חורים בזיכרון. בעבר חלקם קודם כל כעסו. זה כעס שהוא כמו להגיד: אוקיי, אם זה מה שאת מביאה אני לא מקבל את החקירה ואין מה לעשות אני סוגר את התיק. כשאתה קצת מחובר לזה, הכעס פוחת והוא לא יהיה שם כי זה לא עניין של חוסר שיתוף פעולה זה עניין של קושי.

כל אלו נעשו זה כבר ידע בסיסי בכל הנוגע להשלכות הפגיעה ולתגובות הצפויות בעקבותיה,⁶⁶ אולם כאמור, ללא הכשרה מעשית קשה להפוך ידע זה להתנהגות מועילה. על אף זאת, מן הדוגמאות עולה כי בעלי מקצוע בתוך המערכת מצליחים בכך, בין שבעקבות הכשרות של מרכזי הסיוע ובין שעל בסיס כישוריהם האישיים.

מלבד הבעת כעס שפחתה בכמה מהמקרים והוחלפה בהבנה לקשיים, גם האשמת הקורבן פחתה במקרים מסוימים, ונמצאו דרכים לשאול שאלות שלא תשתמע מהן האשמה בקלות רבה כל כך: "את שומעת היום פחות ופחות שאלות שמתחילות במילה 'למה', מאשימות כאלה. נכון שיש עוד הרבה, אני לא אומרת שלא, או שזה נעלם, אבל אני רואה שחושבים פעמיים. לפעמים מחפשים מילה אחרת ולפעמים יוצא ממש ניסוח אחר."

דוגמה טובה לכך נמצאה בדבריה של מרואיינת אחרת:

אני אתן לך דוגמה של חוקר וחוקרת באותה תחנה. לו יש הרבה יותר רוך, עדינות, שפה עשירה גם כן. הם חייבים לשאול את השאלות שהם צריכים לשאול אבל הדרך שלו פחות חודרנית, שתלטנית ופולשנית. המוזיקה שלו, "את חזרת והלכת למקום שאת יודעת שהוא יושב שם, בואי תסבירי לי". והיא (החוקרת) תגיד – "אבל למה חזרת לשם אם הוא ישב שם?", זהו. אז זה חוסם וזה פתוח.

התמודדות רגישה עם הצורך לשאול שאלות קשות עולה דרך אמצעים שקשה מאוד ללמד, כמו שפת הגוף, דיבור רך והחצנה של השתתפות בקושי:

ברגע שהוא אומר לה "את חזקה, תמשיכי" או "סליחה שאני שואל אותך את השאלה הזו" זה קצת בגובה העיניים. הוא התחיל להסתכל על האישה, כן לתת לה איזושהו חיך או נענוע של הראש "כן, אני איתך", זאת אומרת איזושהי תגובה יותר רגישה.

הן אווירה נעימה במפגש והן הרגשה של עבודת צוות ולא של עימות פועלות לטובת המערכת, המחפשת את האמת המשפטית, וגם לטובת הנפגעת, אשר אינה רוצה להיפגע פעם נוספת. אלמנטים שמקדמים מפגש כזה מוכרים היטב במפגשים בעלי אופי טיפולי, ואת רובם אפשר ללמוד ולתרגל. ארגוני הסיוע השקיעו מאמצים רבים לאורך השנים ביצירת היכרות בין נציגי מערכת אכיפת החוק למאפייני התנהגות כאלה⁶⁷ ובהטמעת המסר שהבעת רגישות אינה שקולה לנקיטת עמדה בסיפור או לחולשה של אנשי המקצוע, ולכן אינה נחשבת התנהלות לא מקצועית אשר עלולה לסכן את החקירה. המסר חלחל לאורך השנים, ובשולי המערכת ניכר שינוי של ממש ואימוץ הולך ומתגבר של כלים ליצירת מפגש שמתקיים בו דיאלוג רגיש.⁶⁸

הציטוטים מעידים כי קיימת אינטראקציה, ואפילו מידה של משא ומתן, בין הרעיונות של בעלי המקצוע במערכת אכיפת החוק ובין אלו שרכזות הליווי במרכזי הסיוע מביאות איתן. אף שערכים טיפוליים והתנהגויות טיפוליות מגיעים מעולם שקיימת בו חפיפה עצומה בין האינטרסים של הצדדים למפגש, נראה כי אפשר להשאיל כמה מהם למערכת

66 דו"ח ברלינר, לעיל ה"ש 6, בעמ' 74.

67 שם, בעמ' 36, 166.

68 Paz-Wolk, לעיל ה"ש 8, בעמ' 375-377, 380.

אכיפת החוק בלי שמתקיימת חפיפה כזו. תהליך זה נמצא כעת בתחילת דרכו, אולם הפצת הידע שנצבר בקרב אנשי המקצוע, בליווי ותמיכה מאנשי טיפול מנוסים בתחום, עשויה להפוך את הכלים הללו לנחלת כלל נציגי המערכת ולתרום להרחבת השימוש בהם לטובת כל השותפים בהליך.

סיכום

מאמר זה הציג את החדירה של מאפיינים טיפוליים לתוך מערכת אכיפת החוק, באמצעות בחינת המקרה הייחודי של נפגעות עבירות המין, ודרך נקודת מבטן של רכזות הליווי במרכזי הסיוע העוסקים בפגיעה מינית. בשלב הראשון קידמו מרכזי הסיוע גישה שמשלבת משפט וטיפול והזינו את המערכת ברעיונות ובערכים אשר היו זרים לה. עם קליטתם של מקצת בעלי המקצוע במערכת את הרעיונות האלה ועיגונם של כמה מהם בנהלים ובחקיקה הושלם מעגל במפגש בין עולם אכיפת החוק לעולם הרגשי של הנפגעות.

החצר האחורית בשם המאמר, הלקוחה משמו של מחזה שמתאר סיפור פגיעה מתמשך⁶⁹ (אשר הפך לסיפור משפטי מתמשך⁷⁰), היא מטפורה כפולה. החצר האחורית היא אחד המקומות הפיזיים שצמח בהם השינוי אשר המאמר מתייחס אליו, דרך קיום אינטראקציות בין-אישיות מתמשכות ולא רשמיות בין ארגוני הסיוע לנציגי מערכת אכיפת החוק. נוסף על כך, היא זירת ההתרחשות שהשינוי מוטמע בה, הרחק מעינו הבוחנת של הציבור ונציגיו, כמפגשים בין-אישיים של נציגי המערכת עם הנפגעות, שסיפורי הפגיעה שלהן עולים בהם לעיתים לראשונה.

לאחר שנים ארוכות של ניסיונות לחולל שינוי במפגש הבין-איש במגוון דרכים, נדמה כי אלו שעלו יפה מאופיינים וכרוכים בתקשורת בין-אישית, בדיאלוגים לא רשמיים ובהסכמה להתקדם באיטיות ומתוך כבוד לכל המשתתפים וליכולתם להכיל חדשנות ושינוי. נראה כי בדרך זו עולים הסיכויים לאימוץ רשמי של דפוסי התנהגות רצויים בעתיד.

ככל הנראה, דגש חזק הושם על הבנת היעילות של השימוש בכלים אלו עבור המערכת, להבדיל מן העבר, שאז הדגש הושם על טובת הנפגעות. מתוך מבחר האלמנטים הטיפוליים שהיה אפשר להציג למשטרה, נבחרו בקפידה אלו אשר היה בכוחם ליצור תועלת ממשית גם עבור המערכת עצמה וכן אלו אשר לא תבעו כישורים בין-אישיים השמורים לאנשי מקצוע בתחום הטיפול.

אף שמאפיינים אלו אינם נפוצים, בעיקר לא כיצירת דיאלוג רגיש וקשוב, ניכר שאנשי מקצוע בתוך המערכת אשר נוטים לדיאלוג כזה בטבעיות מרגישים נוח יותר להשתמש בהם, כנראה על רקע ההבנה כי הדבר אינו מתנגש עם שאר הערכים המניעים את פעולתם המקצועית אלא תומך בהם.

בשלב זה קשה להעריך את תרומתם האמיתית של שינויי התנהגות אלו לחוויית השיקום של הנפגעות, ולשם כך יידרש מחקר נוסף המעריך זאת בכלים מקצועיים מתחום בריאות הנפש. למרות זאת, מדובר באבן דרך הכרחית, שבלעדיה לא ניתן יהיה להתקדם לעבר חוויה אמיתית שאין בה שחזור של הפגיעה או העמקה שלה. נוסף על כך, הבחירה לוותר על

69 עדנה מזי"א משחקים בחצר האחורית (1993).

70 ע"פ 5612/92 מדינת ישראל נ' בארי, פ"ד מח(1) 302 (1993).

התנהגויות מסוימות ולהמירן באחרות, בעלות ניחוח טיפולי, מבטאת את ההבנה ההולכת ומעמיקה של אנשי המערכת את ייחודיות הפגיעה המינית. הבנה זו היא תוצר של עבודה ארוכת שנים ושיתוף פעולה מתמשך ופורה בין ארגוני הסיוע למשטרה במגוון של דרכים. מכאן שגם אם עדיין ערך שינוי ההתנהגות בפועל מול הנפגעות אינו גבוה והתנהגויות אלו אינן רווחות, הוא נדרש כדי להשיג את השינוי המיוחל.

תחת ההבנה כי המערכת המדוברת לא הציגה שינוי של ממש במשך עשורים רבים, כל שינוי לטובה מבורך וראוי לתיעוד, להבנה ולקידום, ללא קשר למידה שהוא רווח. נותר לקוות שעם העמקת ההכשרה שאנשי המקצוע הללו מקבלים במערכת, לצד תמיכה מתמשכת בקשיים שהם עצמם חווים דרך עיבוד החשיפה המתמדת למקרי פגיעה מינית, יהיה אפשר להרחיב את מגוון הכלים אשר בשימושם וגם את התדירות ואת יעילות השימוש בהם.